ADALET KAYBI

Necdet Subaşı
(necdet@mu.edu.tr)

Bu çalışmada, adaletsizliğin modern bir boyutunun kavramsallaştırılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda adalet kaybı, adaletsizliğin yeni sınırlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Günümüzde adaletsizliğin ortaya çıkardığı gerilimler, toplumsal ilişkilerde ciddi çatışmalara yol açmıştır. Kuşkusuz adalet kaybı da, adaletsizlikle ilişkilendirilen koşulların bir ürünüdür. Metinde, adaletin çoktan yok olduğuna ilişkin olarak toplumsal muhayyilede yer edinen güçlü bir kanaatin kavramsal karşılığı olarak "adalet kaybı"nın kullanılması önerilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Adalet, Adaletsizlik, Modernleşme, Eşitlik.

Adaletin Soykütüğü

Adalet herkesin umurunda olduğu konuların başında gelir. Adalet üzerine konuşmak için bir teolog, bir filozof, sosyal bilimci ya da aktivist olmak gerekmez. Tanımı üzerinde bir uzlaşma sağlamak hiçbir zaman mümkün olmamışsa da adalet, yine de yaşamın her döneminde üzerinde her seviyeden insanın durduğu bir kavramdır. Değişik kaygılardan beslenerek günümüze değin ulaşan farklı adalet tasavvurları, hiç kuşkusuz bugün bize içeriği oldukça zengin bir kavramsal çerçeve devretmiştir. Toplumsal hayatın merkezinde ve buna bağlı olarak da hem yerleşik toplum kuramında hem de toplumsal eylemlerde önde gelen bir rol oynadığı kesin olarak kabul edilen adaletin, sosyal bilimlerin tüm dallarında uzun uzadıya incelenmiş olması da şaşırtıcı sayılmamalıdır (Marshall, 1999: 735).

Genelde adalet üstün hukuk kurallarına ve ideallerine uygunluk açısından ele alınmaktadır. Adalet duygusu da adalet arayışı da hiç kuşkusuz insana özgüdür ve yaşamın, ister bireysel ister toplumsal düzeyde olsun

sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi ancak bununla mümkündür. Bu önkoşul, adalet kavramının farklı disiplinlerde ortaya çıkan çeşitli tanımlarını da anlamlı kılmaktadır (Hatemi, 1989; Güriz, 1994). Aslında adalet toplumsal bir ilişkidir ve onu, bir ahlâki standart olarak ele almak günümüze kadar kabul gören yaygın bir eğilim olmuştur. Adalete ilişkin tartışmalar temelde insanın kendi ayrımına varmasıyla başlamıştır. Düzenleme, işbölümü, eşitlik ve bölüşme gibi gündelik hayata ilişkin temel birtakım öğelerin yokluğunda adalet, kendisiyle gerçekliğin yeniden inşa edilebileceği bir çerçeve olarak öne çıkmaktadır. Böylece hak ve adalet duygusuna işlerlik kazandırılarak mevcut kaosun aşılabileceği düşünülmekte, bireysel ve toplumsal düzeyde oluşan kargaşayı önleyecek bir güç olarak da hak ve adalet duygusuna vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda adalete felsefi bir kavram, yasal bir ilke ya da ideolojik bir form olarak da bakmak pekala mümkündür.

Adaletle ilgili felsefi argümanların sadece birkaçının değerlendirilmesi bile, kavramın kendisinin tartışmalı olduğu, adalet tartışmalarının "eşitlik" gibi kendisine yakın kavramlar hakkındaki tartışmalara taşınmaya çalışıldığı, bunun belli adalet görüşlerini belli siyasal ideolojilerle ilişkilendirmeye yol açtığını vurgulamak gerekir (Marshall, 1999: 737). Aslında adalete ilişkin beklentilerle biçimlenen kişisel ve kitlesel tahayyül, farklı deneyimlerin ortaya çıkardığı beklentiler ışığında her seferinde yeniden tanzim edilmektedir. Buna rağmen adalete ilişkin tanımlar yine de bir çeşitlilik ve farklılığa sahiptir. Zaten adalet konusuna ilişkin literatürün zenginliği de bu çeşitliliği göstermeye yetmektedir.

Adalet içi boş ve içeriksiz bir kavram değildir. Gerçi adaletten ne anlaşıldığı çok kere tartışmaya açıktır ancak ondan yana olmanın bir erdem olarak kabul edilmemesi asla mümkün değildir. Çünkü adalet, son tahlilde en yüce, nesnel ve mutlak bir değerin anlatımı olarak, insanın davranışlarını ahlâkî açıdan inceleyen ve eleştiren bir düşünceyi içermektedir. Hatta adalet, sadece bir duruma değil aynı zamanda insanların davranışlarındaki düzeye de işaret etmektedir. Bu da adaletin kapsayıcı bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir. Öte yandan adalet anlayışıyla da, insan davranışlarına yön veren gizil duygular harekete geçirilmektedir. Değişik tabiattaki insani talepler, türlü din, düşünce ve ideolojilerden beslenen yaklaşımlar, adaletin ne olduğuna ilişkin beklentileri sürekli canlı tutmaktadır. Bu bağlamda farklı siyasal öğretiler de farklı adalet ilkeleri üretmektedir. Öyle ki kendisine duyulan ihtiyaçtan hareket edildiğinde bile adalet, toplumlar ve kültürler arası farklılıklara sahiptir ve evrensel düzeyde herkesin öznel de olsa bir adalet tanımına ve vurgusuna sahip olduğunda hiç şüphe yok gibidir. Hatta farklı toplumsal yapıların aşina olduğu adalet fikri de,

sonuçta ancak verili yapıya, varolan kültürel ve entelektüel muhayyileye uygunluk sağladığı ölçüde yeterli bir onay görebilmektedir.

Adalet düşüncesi çeşitli dinlerde ve felsefi geleneklerde farklı düzeylerde ele alınmıştır. Bu nedenle adaletin niteliğine ilişkin tartışmalara din ve felsefenin katkısı asla ihmal edilemez. Din dünyasından beslenen yaklaşımlarda olduğu kadar felsefi bakış açılarında da, her zaman "hakkaniyet"e vurgu yapan, kabul edilebilir bir adalet anlayışına vurgu yapılmıştır. Kavrama manevi bir mahiyet kazandıran dinler, adaletle her zaman bir "huzur"u ararken[1], daha Sokrates'ten itibaren filozoflar da adalet düşüncesini en üstün iyiyi bulma ideali çerçevesi içinde tartışmış ve oldukça zengin bir birikim günümüze kadar ulaşmıştır. Dinler, yüce Tanrı'dan hareketle tutarlı bir adalet tasavvuru ortaya koyma iddiasında olmuşlar; insan ilişkilerinden doğan toplumsal gerilimlerin ancak Tanrısal adalet çerçevesinde çözülebileceğini öngörmüşlerdir. Böylece dinsel adalet anlayışında Tanrı'nın iradesi mutlak belirleyici bir güç olarak kabul edilmiştir. Felsefi düşüncede ise daha başından beri adalet kavramının değeri ve niteliği üzerine sonu gelmez tartışmalardan söz etmek mümkündür[2]. Adaleti insanın erdem arayışıyla ilişkilendiren bu yaklaşımlarda asıl amaç, insanlar arasında varolduğu kabul edilen eşitsizliğin ve insana bağlı olarak gerçekleşen sorunların giderilmesinde "nasıl bir adalet" sorusunun cevabına ulaşmaktır.

---

[1] Örneğin İslam'da adalet, kaynağını Kur'an'da ve Hz. Muhammed'in yaşamında bulan bir bütünlüğe sahiptir. Kur'an ve hadislerde adalet genellikle *"düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık"* gibi anlamlarda kullanılmıştır. Hatta insanın fizyolojik ve fizyonomik yapısındaki uyum, ahenk ve estetik görünüm de adalet kavramıyla ifade edilmektedir (Çağırıcı, 1988: 341). İslam felsefesinde de adalet, öncelikle ontolojik bir kavram olarak ele alınmış ve bu kavram feyz veya sudûr sırasında her varlığın, kendi mertebesine göre "İlk Varlık"tan *(el-Vücudu'l-Evvel: Allah)* bir varlık payı alması şeklinde açıklanmıştır. Buna göre Allah'ın adaleti, var olan her şeye varlık hiyerarşisi içindeki durumuna göre tamlık ve mükemmellik kazandırmasıdır. İslam filozofları ilahi inayete bağlı olarak adaletin, varlık sahnesinde yer alan her varlığın bütün gelişim safhalarında ve hatta her cüzünde tecelli ettiğini söylemişlerdir. İslam düşünürleri, insanın ahlaki mahiyetini de aynı nizam fikrinden hareketle açıklamışlar ve bu alandaki adaleti öteki temel faziletlerin uyumlu bir sonucu saymışlardır (Çağırıcı, 1988; Hadduri, 1991).

[2] Adalet kavramı, örneğin Platon ve Aristoteles'in toplumsal felsefelerinin merkezinde yer almaktadır. Platon'a göre adalet, en üst düzeydeki uyumlu bir düzen anlamındadır. En yüce ve kapsamlı bir erdem olarak da adalet, insanın ve devletin temel davranış kuralı olmalıdır. Aristoteles'te ise, adaletin tanımladığı erdem, gerçekte eşitlik ve ölçülülük anlamını taşımaktadır (Platon, 1999; Aristoteles, 1997).

Ne var ki bu arayışlar, adaletin göreceliğine ilişkin tartışmaları da gündeme getirmiştir. Adalet duygusu günlük alışverişlerden doğmaktadır. Buna dayalı olarak karşılıklılık duygusu da eşitlik ve haktanırlıkla ilgili daha geniş bir alana yayılan yasal normların belirlediği verili kültürde öğrenilmektedir (Turner, 1997: 34). Bu yönüyle adalet düşüncesi, insanın doğasıyla bütünleşirken kişi de, sosyal hayat deneyimi içerisinde kendini verili bir kültüre dahil etmektedir. Adalete ilişkin her talebin verili kültürel norm ve değerlerle ilişkili olduğu iddiası, "hangi adalet" sorusuna derinlik katmıştır. Nihayet adaletin kavramsal düzeydeki niteliği de, farklı toplumsal yapılarlarda gerçekte onun neyi ifade ettiğine ilişkin birbirinden ayrışmış görüşlere yol açmıştır.

Adaletsizlik ve Adalet kaybı

Adalet, gerçek bir durumdan çok, olması arzulanan bir dünyayı ifade etmektedir. Toplumsal bağlama müracaat edildiği her seferinde adalet, elde edilmesine şiddetle ihtiyaç duyulan bir değerler haritasını çağrıştırmaktadır. Toplumsalın derin hissiyatında somut bir karşılığa sahip olan adaletten çok adaletsizliktir ve bu durum çok kere ideal bir adalet düşüncesinin ortaya çıkarılmasında ve sahici bir adalete erişilmesinde işlevsel bir role sahiptir. Adaletin her zaman bir adım daha ilerde, gerçekleşmesi emek isteyen bir idealler kümesinin parçası olması, adaletin de bir memnuniyetsizlik atmosferi içinde aranmasına neden olmaktadır. Nitekim popüler etiğin birincil kavramı olarak görünen şey de adaletsizliktir; adalet ise bunun ancak bir türevi olarak görülebilmektedir. Burada adalet sadece adaletsizliğin düşmanı olarak anlam kazanmaktadır. Oysa adaletsizlik elde olan tek ve gerçek "veri"dir. Adalet, kurtuluş, kayıpların telafisi, hasarın giderilmesi, çekilen acıların tazminatı yani adaletsizlik eyleminin doğurduğu çarpıklığın düzeltilmesidir (Bauman, 2000: 82).

Adaletin niteliğine ilişkin arayışlara anlamlı bir derinlik katanın bizzat adaletsizlik olması ironiktir. Adalet beklentisinin somutlaşması ve adaletin eksikliğine ilişkin olarak kamuoyuna mal olan kaygılar da adaletsizlik formu içinde somutlaşıp yeni bir beklentiler kataloğuna dönüşür. Kitlesel talepler içinde adaletsizliğin aşılmasına ilişkin arzu, sorunun yakıcılığıyla ilişkili olarak sürekli dillendirilir. İktidar teknolojisi, muktedir ideoloji ve teolojiler de, toplumun bu beklentilerini izleyen açıklamaları üretirler. Adalet konusundaki beklentiler ya da tanımı ve niteliği hakkındaki düşünsel katkılar gerçekte neyi içerirse içersin, yine de asıl örüntüler bizzat yaşananın maliyetiyle ortaya çıkmaktadır. Bu da adaletsizliktir. Artık adalet, adaletsizlik koşullarında daha çok talep edilen bir hak olarak gündeme gelmektedir. Bu nedenle adaletsizliği, adalet teorilerinin tohumlarının sa-

çıldığı birer fidelik olarak değerlendirmek gerekir. Adaletsizliğin etkileriyle bu rol her zaman tahrik edici ve yeni bir adalet talebini güçlü bir sese dönüştürme potansiyeline sahiptir. Adaletin gerçekleştirilmesine duyulan arzu, fiili olarak yaşanan adaletsizliğin yarattığı sıkıntılardan beslenmektedir. Adaletsizlik, paradoksal bir biçimde adaletin kuramsal çerçevesine katkı üretmesi ve onu ortaya çıkarması açısından önemlidir. Adalete yapılan vurgunun geri planında her zaman adaletsizlikle biçimlenen bir dünyadan kurtuluşun imkanları seferber edilmektedir. Çok yerde adaletsizlik toplumsal yaşamın kalıcı bir özelliği olabilir; ancak toplumsal ilişkilerdeki temel karşılıklılıktan da yeni bir adalet duygusu türemektedir. Bu durum kaçınılmaz olsa bile, hak gözetme, karşılıklılık ve adalet fikri de, içinde yaşadığımız toplumsal gerçeklik dokusunun bir parçasıdır (Turner, 1997). Sonuçta adaletsizlik tüm insani ilişkilere nüfuz eden kışkırtıcı bir durumdur. Dinler, felsefeler ya da türlü ideolojik ölçütler adaletsizliğe ilişkin iddialarıyla toplumsalın derin vicdanını rahatlatır, ona yol gösterir, hatta onu aşacak önerilerin kitleselleşmesine imkan verir.

Adaletsizliğin olağanlaşmasının ortaya çıkardığı temel sorun adaletin kaybedilmesidir. Toplumsal muhayyilede adaletin asla gerçekleşmeyeceğine ilişkin bir kanaatin yakıcı, yıkıcı, incitici etkileri bugün artık yeterince hissedilmiş ve tartışılmaya başlanmıştır. Adaletsizlik mevcut strüktürün, bireysel ve toplumsal dengenin aleyhine işlemesidir. Adaletsizlikte dışlanan ya da atıl bırakılan bir adalet, adalette de geliştirilmeye açık bir eşitlik talebi içkindir. Adalet kaybında ise, adaletin gerçekleşmesine ilişkin bir umudun aşınmasından söz edilebilir. Kaybolan, açıkça yok sayılan adalettir. Bu hem adaletin yerini bulamayışından hem de ona ilişkin bir duygunun zorunlu bir şekilde köreltilmesinden kaynaklanır. Ancak burada genel geçer olan, adaletin gerçekleşmesinde ortaya çıkan sapmalar değildir. Söz konusu olan açıkça adalet kaybıdır.

Adaletin çiğnenmesi, adalet duygusunun atağa geçmesini sağlayabileceği gibi tersine de yol açabilir. Adaletsizlik bu bağlamda adalet kaybına neden olmakta, hatta onun varlığını pekiştirmektedir. Kuşkusuz adaletsizliğe ilişkin olarak seslendirilen eleştiri ve itirazlar, tepki ve beklentiler, adaletin gerçekleşmesine ilişkin ülküleri, özlem ve beklentileri de beslemektedir. Ne var ki bu desteğin güçlendirdiği hassasiyet ve adalet bilinci, başarıya olduğu kadar yenilgiye, sindirilme ve devre dışı kalmaya da açıktır. Kuşkusuz adaletin kaybıyla da bütünleşen bu tersyüz olma hali çok kereler iktidar teknolojilerinden, baskı ve manipülasyonlardan, provokasyon, kısırlaştırma ve yok saymalardan doğmaktadır.

Modern Sınırlar: Kaotik, Muğlak ve Kompleks Yapılar

Modernleşme bir dizi dönüşümün bireysel ve toplumsal düzeyde ortaya çıkardığı yeni yapılara işaret etmektedir. Bu süreçle birlikte insana ilişkin tanımlar da değişmiş, gündelik hayata ilişkin algılar epistemolojik düzeyde farklılaşmış ve yeniden kodlanmaya başlamıştır. Yanı sıra adalet kavramı da köklü bir değişime maruz kalmıştır. Adaletsizlik, modernleşme sürecinin yarattığı gerilimler içinde daha da derin bir boyut kazanmıştır. Adalet kaybı da bu koşulların pekiştirdiği bir olgudur.

Modernleşmeye pek çok eleştiri yapılmıştır. Küreselleşmenin bizi nereye kadar taşıdığı, enformasyon çağının, bireyi ve toplumu nasıl değiştirdiği sosyal bilimcilerin, felsefeci ve aktivistlerin temel konuları arasında yer almıştır. Modernlik bir yandan insanların çoğu için daha güvenlikli ve zengin bir hayatın yolunu açarken, bir yandan da karşı çıkılmazsa yeryüzündeki insan hayatının sonunu getirecek global risklere de sahip olduğunu pek çok örnekle teyit etmiştir (Giddens, 1994). Bireycilik, araçsal aklın hakimiyeti ve ortak bir siyasi proje yokluğu yüzünden siyasal katılımın ve dolayısıyla özgürlüğün azalması modernliğin en temel sıkıntılarını oluşturmaktadır (Taylor, 1995). Gelenekselden modernliğe geçişin oldukça sancılı sayılabilecek evrelerinde, insani sorunların adalet kaybıyla bütünleşen boyutları genellikle göz ardı edilmiştir. Sorun çok kere bir adaletsizlik olgusu olarak ele alınmıştır. Adaletsizliğin artık bir norm ve hatta günlük rutin haline geldiği düşünülmüştür (Bauman, 2000: 96). Modern dünyanın ortaya çıkardığı yeni iktidar ilişkileri, globalleşmenin dönüştürdüğü yaşama alanları, zihin, eylem ve düş dünyasında egemenlik kurmuş, adalet kaybını olağanlaştırmıştır. Bu koşullarda adalet en iyimser anlamda ancak çıkar alanlarına evrilebilmiştir. Hukuktaki boşluklar ise adalet mekanizmasının işleyişini sekteye uğratmaya yetmiştir.

Öte yandan bireyselleşme, adalet sorunlarını kişiselleştirmiş, kişi kendi kayıplarını en aza indirecek arayışlara daha çok ilgi duymaya başlamıştır. Hiç kuşkusuz her şeyden yakınan ve şikayetçi olanların sayısı da artmaya başlamıştır. Bunun bir nedeni modernleşmenin ürettiği ya da açığa çıkardığı sorunlar olabilir. Daha önemlisi bireyin tercihlerinin önem kazanması ve "dayatılmış kimliklerin" yerini, "seçilmiş, yaratılmış, benimsenmiş kimliklerin" alması ve bütün bunların bir yandan bireyselliği ön plana çıkarırken bir yandan da "kimlik politikalarını" toplumun motor güçlerinden biri haline getirmesidir (Friedman, 2002).

Modernleşme toplumsal yaşamın geleneksel biçimini dönüştürmüştür. Bu çerçevede netleşen sorunlar insani ilişkileri kendi doğal mecrasından çıkarmıştır. Artık yaşanan kaotik bir ortamın sonuçlarıdır. Çünkü modernliğin varolan düzeni sarsılmış, muğlaklık, kompleks yapılar için kullanılan

işlevsel bir kavram olmuştur. Böylece yeni toplumsal yapılanmalar içinde bireyin rolü de kritik bir boyut kazanmıştır. Kriz dönemleri söz konusu olduğunda dışlanmışlar ve umutlarını yitirenler sanki bir kapana sıkışmaktadırlar. Oysa hiç kimse kendisini içine almayan bir toplumu haklı göremez; bu dünyada yer bulamayanlar, kendilerine bir başka dünya arayacak ve adaleti orada geçerli kılacaklardır. Adalet duygusu da bu bağlamda verili sosyal bağdan soyutlanamaz (Bilgin, 1997: 123-124).

Günümüzde refah ve yaşam kalitesi göstergelerinin neredeyse tamamı, Bauman'ın da belirttiği gibi artan eşitsizliğe ve hem küresel düzeyde ve hem de ayrı ayrı toplumsal/siyasal birimlerin neredeyse tamamında dolu dizgin bir kutuplaşmaya işaret etmektedir. Öyle ki bir taraftaki hızlı zenginleşme, öteki taraftaki hızlı yoksullaşmayı daha dayanılmaz ve zalim kılmaktadır. Nihayet bölünmüş bir toplumda ve hepsinden öte de, şiddetle eşitsiz olan ve eşitliğin yüce bir değer olarak tesis edilmesine adanmış olan böyle bir modern toplumda, doğal olarak adaletin içeriği de bir tartışma konusu olmaya devam edecektir. Hepsinden önemlisi de, sadece felsefi argümanı kullanarak adalet postülasının ne zaman yerine getirildiği konusunda anlaşmaya varmak artık çok zor olmalıdır. Adaletin icrası için öncelikle bir dizi söylemin kuramsal düzeyden pratik düzeye aktarılması zorunludur. Burada, bir yandan genelde zaman ve mekana bağlı, adaletsiz deneyimlere gebe olan toplumsal, kültürel ve siyasal koşullar göz ardı edilirken, diğer yandan da mekan ve zaman ötesi ortak insan özüne ulaşmaya çalışılmaktadır. Bu koşullar altında beklenecek şey, sisteme karşı açık bir isyana değilse bile kitlesel bir protesto hareketine dönüşme potansiyeli olan yaygın bir adaletsizlik duygusudur. Bunun olmaması ise belki de potansiyel "sorunsal" olan sınıfların dışlanması, suçlulaştırılması ve vahşileştirilmesi doğrultusundaki toplu stratejilerin etkinliğini ispat etmektedir (Bauman, 2000: 81-87).

Sonuçta adalet kaybı, ontolojik güvensizliğin, epistemolojik sarsıntının yarattığı bir hayal kırıklığıyla özdeşleşmektedir. İnsanlar, ancak ve ancak kendileriyle birlikte var olan ve kendilerini dahil eden bir topluma bağlanır, kendilerini angaje olmuş hisseder ve özveride bulunur (Bilgin, 1997: 124). Bireysel ve toplumsal adalet düşüncesinden uzaklaşma, siyasi katılımı bir oyuna dönüştürme, bireysel varoluş ilkelerinin ayırtına varamama, genel bir boş vermişliğin kabul edilebilir ahlaki bir standart haline gelmesi gerçekte adaletsizliğin birer sonucudur. Bugün itibariyle tarihin hiç de "adil toplum"a doğru gittiği söylenemez ve tarihin bu istikamete girmesi için gösterilen tüm çabalar, mevcutlara yepyeni adaletsizlikler ekleme eğilimi taşımaktadır. Öte yandan adaletin de, kendisinden daima daha fazlasını istediği görülmektedir (Bauman, 2000: 96-97).

Adaletten umudun kesilmesi trajiktir. İnsani beklentilerin tıkanıklığı, daha iyi bir geleceğe ilişkin hayallerin değer kaybetmesi ancak toplumsal bir şizofreniyle tanımlanabilir. Adaletin olmazsa olmaz koşullarının yokluğuna ilişkin toplumsal bir kabul ya fiili durumu hepten kabullenmeyi bir inanç formuna dönüştürmekte ya da adaletin gerçekleşmesi konusundaki yönelişlerin yerini daha derin mistik beklentiler almaktadır. "Dünyanın büyüsünün bozulması"yla birlikte öteden beri adaletin takipçisi olarak kabul edilen geleneksel merciler yok olmuş, modernleşmenin yerlerinden ettiği çoğul kimlikler ise adalete ilişkin bir toplumsal mutabakatın zeminini alt üst etmiştir. Adaleti öte dünyada arama, mehdicilik, ya da kalıcı bir adalet uygulamasına ulaşmayı nostaljik bir zikre dönüştüren bakış açıları, hukuk düzenine yön veren temel aksiyomların toplumsal hafızadan silinmesine yol açmıştır. Böylelikle popülerleşen bir deneyim sadece her şeyi boş vermekle kalmayacak, türlü adalet beklentilerini marjinal bir değerlendirmeye tabi kılacak, hatta özgürlük, eşitlik gibi söylemlere mesafeli duruş sürekli bir yaşam tarzına dönüşecektir. Bu perspektif kendini, toplumsal beklentilerden vazgeçerek ancak var edebilecektir.

Kaynakça

Aristoteles (1997). *Nikomakhos'a Etik*, Çev. Saffet Babür, Ankara: Ayraç 1997

Bauman, Zygmunt (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı

Bilgin, Nuri (1997). *Siyaset ve İnsan*, İstanbul: Bağlam

Çağırıcı, Mustafa (1988). "*Adalet*", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV, cilt: I, ss. 341-343.

Friedman, Lawrence M. (2002). *Yatay Toplum*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Türkiye İş Bankası

Gıddens, Anthony (1994). *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı

Güriz, Adnan (Ed.). (1994). *Adalet Kavramı*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu

Hadduri, Macit (1991). *İslâm'da Adalet Kavramı*, Çev. Selahattin Ayaz, İstanbul: Yöneliş

Hatemi, Hüseyin (1989). *Hukuk Devleti Öğretisi*, İstanbul: İşaret

Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat

Platon (1999). *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 6. b., İstanbul: Türkiye İş Bankası

Taylor, Charles (1995). *Modernliğin Sıkıntıları*, Çev. Uğur Canbilen, İstanbul: Ayrıntı

Turner, Bryan (1997). *Eşitlik*, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost